

Рецензия

За предложената за публична защита дисертация на Александър Георгиев „Езиковореформаторски политики и отражението им в българските медии: реконструкция на културно чувствителния езиков ресурс въз основа на медийната практика“ за присъждане на ОНС „доктор“ по 3.5 Обществени комуникации и информационни науки

От проф. Антоний Тодоров, д.н., Нов български университет, специалност 3.3. Политически науки

Александър Георгиев е завършил специалност „Книгоиздаване“ и специализирал като магистър в програма „Медии, комуникация, култура“ на СУ „Св. Климент Охридски“. Докторант е (2021-2024) в докторската програма „Медияен език и стил“ в същия университет. Работи в Института по български език на БАН и участва в различни проекти.

Дисертацията е разработена под научното ръководство на проф. Андреана Ефимова, д.н.

Представеното изследване се състои от увод, пет глави, заключение и пет приложения. Общият обем е 247 страници, от които основният текст е 201 страници. Библиографските източници са 183, от които 95 на английски език.

Постижения на дисертацията

Темата за езиковореформаторските политики и отражението им в българските медии не спира да бъде актуална. Публичният език на медиите е изключително влиятелен инструмент за създаване на интерсубективна реалност, а оттам и за конструиране на трайни разбирания и представи и на последващи практически действия в обществото. Темата е в едно интердисциплинарно поле на преливане между различни традиционни изследователски области: езикознанието, медиазнанието, семиотиката, социологията и политическите науки. Моята компетентност на рецензент ми позволява да оценя най-вече значението на това изследване в полето на политическата социология.

В заглавието Александър Георгиев е посочил основното съдържание на работата си – реконструкция на културно чувствителния езиков ресурс въз основа на медийната практика. Такава реконструкция несъмнено е актуална научна задача, която може да бъде много полезна и за други изследователи.

Представеното изследване демонстрира завидна задълбоченост при използването на релевантни теоретични източници. Доколко са изчерпателни

не мога да съдя в няколкото научни полета, където се разполага тази работа, но дори и най-бързия поглед върху тях убеждава, че авторът е проучил всички значими за изследването си теоретични публикации на използваните от него езици (български и английски).

Изследователският предмет на работата са „езиковореформаторските политики, които са свързани с медийната репрезентация на различните общности в обществото.“ Такива политики могат принципно да водят до противоположни следствия, както до равнопоставеност и социално включване, така и до противопоставяне и социално изключване в отношенията между различните конституиращи обществото общности. Именно това е и основанието работата да се разглежда от гледна точка на политиката, като инструмент за организиране на общото живеене между различни индивиди и социални групи.

Прави впечатление формулирането на целта на изследването като легитимиране на употребата на политически коректния език по отношение на потиснати и/или маргинализирани социални групи. Това е несъмнено легитимна политическа цел, но изследователската би била по-скоро отговор на въпроса, доколко политически коректният език по отношение на отхвърлените социални групи е станал реалност в българските медии под въздействието на определени политики.

Представената дисертация разглежда три основни тематични области на езиковореформаторските политики, свързани с представянето в публичното говорене на три социални групи: жените, ромите и ЛГБТ хората. По отношение на първата група, основен фокус е употребата на феминални названия – един дискуссионен и нерешен проблем, който до голяма степен е и много проучен, макар да няма, както основателно смята авторът, систематично изследване на динамиката във времето в употребата на феминативи. По отношение на втората група фокусът е върху употребата на ендо- и екзонимни термини за назоваването на ромите. По отношение на третата група фокусът е върху проблем, който тепърва следва да намери разрешение в българския контекст – означаването на лицата с небинарна полава идентичност, които поставят сериозно предизвикателство към езиците с граматичен род.

Разбира се, това е въпрос за избор, защото сред групите, често са обект на езикова дискриминация, са също бежанците, мигрантите, изобщо инородците, но също хората с увреждания или с психични разстройства, да не говорим за етно-религиозни общности като евреите, например. Но изборът е обоснован, доколкото става въпрос за най-често дискутираните в българското публично пространство тематика.

Този избор е в основата на композирането на изложението в дисертацията, макар и непряко. Структурата на работата е концептуална, а не тематична. Петте глави последователно разкриват общата теоретична логика, избрана от Александър Георгиев: 1. Ролята на езика в конструирането на реалността; 2. Ролята на езика в конструирането на социалните идентичности; 3. Медийни ефекти и публична сфера; 4. Методология на изследването и 5. Отражение на езиковореформаторските политики в българските медии. Малко е неочаквано една сравнително малка по обем глава за методологията на изследването да е четвърта поред, но това е защото става дума за използваните методи за обработка на събраните данни, а не толкова за общата методологична рамка на цялото изследване.

Конкретно за използваната методология при обработката на емпиричните данни ще отбележа, че количественият контент анализ и дискурсивният анализ са напълно легитимни инструменти, приложени според съществуващите правила. Същото може да се каже и за корпусните лингвистични изследвания и приложението на Latent Dirichlet allocation (латентна алокация по Дирихлет по моя вероятно неточен превод). Авторът достатъчно подробно описва метода си на работа и това позволява на всеки друг да го използва върху същия материал и да провери направените изводи.

Емпиричните данни, на които е построено изследването са основна два типа: а) документи, в които се отправят препоръки за употребата в публичното пространство на определени изразни средства, свързани със специфични обществени групи, и б) онлайн текстови медийни публикации от 9 източника. Само ще отбележа, че това неточно е отбелязано като „обект на изследването“. И понеже става дума и за езикознание и семиотика, имаме сериозното затруднение да превеждаме на латинските езици разграничението между предмет и обект (subject).

Авторът добросъвестно показва ограниченията във възможностите за използване на ревелантен към темата му емпиричен материал. Деветте медии са избрани, обяснява той, не само заради значителното си присъствие на българската медийна сцена, но и „поради свободното си съдържание и възможността за търсене в него.“ Именно последното е причината в проучването да не бъдат включени източници като „Дневник“, „Капитал“ или „Труд“. Тези ограничения, разбира се, са съществени от гледна точка на основната сема на изследването, което поражда и легитимният въпрос, дали резултатите не биха били различни (и доколко), ако тези източници бяха включени в анализа.

Във всеки случай, обаче, Александър Георгиев много коректно е събрал данните си от общо 37732 медийни текста, включващи 34713812 токени (преведено като гumi,

но многосмислово означаващо също символи или индикатори). В темпорален план това е ограничено в 14 години (2011-2024), което също показва един изключително голям обем от използвана и анализирана информация.

Обработката и анализа на тези емпирични данни е изцяло в рамките на утвърдените изследователски процедури и в този смисъл го намирам за напълно коректно. Авторът използва метода на латентната алокация по Дирихлет при анализа на текстовете и в приложението е показал в рубрики, тематизирани в съответствие с общата тема на изследването, по 10 най-представителни от анализирания текстове (което и позволява на читателя да се убеди в коректното боравене с емпиричния материал и в неговата достоверност).

Трудно ми е да преценя, доколко в изследването има нови факти, но по-скоро съм склонен да приема от общото впечатление от четенето, че на основата на повече или по-малко известни факти има нов тип обобщение и се конструира ново, по-задълбочено разбиране за ефекта от езиковореформаторските политики върху езиковата практика на българските медии. С други думи основен принос в работата е, че предлага нова трактовка на актуален и частично вече анализиран изследователски обект.

Винаги има затруднение при авторите на дисертации да формулират собствените си изследователски приноси. Александър Георгиев ги е формулирал в автореферата така:

1. Езиковореформаторските политики се разглеждат в контекста на социалния конструктивизъм, перформативните речеви актове и афективната теория, както и на медийните ефекти и теорията за публичната сфера. Обсъжда се също ролята на езика за формиране на социалните идентичности.
2. Анализира се новото за българския език явление „небинарен“ език и опита на медиите да го адаптират за означаване на личности с небинарна полова идентичност в съпоставка с други езици.
3. На основата на специално изработен корпус от медийни текстове и технология за извличане на данни от него се представят актуални статистически данни за отражението на различни езикови политики в медийния дискурс. Доуточняват се и се допълват по-стари данни и наблюдения, налични в научната литература.

Първата точка е констатация за направеното и по същество не дефинира принос към познанието ни. Втората точка наистина може да се приеме като описание на действителен принос, макар че може да бъде по-добре формулирана – систематично се доказва, че новото за българския език явление „небинарен език“ поставя на изпитание утвърдените езикови норми в публичното говорене. Третата точка също е несъмнен принос към познанието, като основното тук е

актуализирането на предишни изследвания и техните заключения, както и въвеждането на нова информация по вече познат изследователски проблем.

Оценявам наличните приноси в тази дисертация като напълно достатъчни за едно самостоятелно научни изследване.

Общо ще допълня, че като цяло предложената дисертация съответства на академичните изисквания. В нея има ясно формулирана цел на изследването и съответстваща хипотеза, подлежаща на доказване. Подробно са обяснени основните методи на изследването – количествен контент анализ, критичен дискурсивен анализ и LDA анализ (която не трябва да се бърка с линейно-дискриминантния анализ). Избраната структура на изложението следва логиката на заявените изследователски задачи. А цитиранията са според утвърдените академичните стандарти. Библиографията също е представена съгласно изискванията.

В езиково и стилистично отношение текстът отговаря на академичните критерии. Забелязах нищожно количество буквени грешки, които могат лесно да се поправят при една систематично коректорско изчитане.

Текстът на представения автореферат (44 стр.) представя коректно съдържането на дисертацията.

Ще отбележа също и че представените пет съпътстващи защитата публикации са в академични издания, имат несъмнени качества на научни текстове и третираат елементи от общата тематика на дисертацията.

Критични бележки

Винаги може да иска и повече, но от друга страна няма изследване, което да е възможно, ако не е ограничено в ясни рамки. Вече формулирах критичен въпрос относно използваните 9 медии и очевидната трудност да се използват три влиятелни медии поради ограниченията в достъпа към тях или поради използването алгоритми за защита на съдържанието им.

Тук бих посочил няколко по-обща методологически критични бележки.

На първо място ми се струва, че в представянето на методологията е важно и полезно малко повече акцент върху парадигмата на социалния конструктивизъм като подход, който едновременно отбягва традиционния позитивизъм и постмодерната му критика. Читателят често остава с впечатлението, че работата се основава много повече на анализа на дискурса като единствена опора за разбирането на социалната действителност, а не толкова върху последиците от практическите действия, основани не съществуващите дискурсивни практики.

На второ място мисля, че е добре да си обърне малко повече внимание върху дефинирането на някои основни понятия като идентичност и като езикова политика. Тук вероятно е нужно позоваване например на Анна Кръстева по темата за общностите и идентичностите, както и на малко повече източници за езиковите политики, като например Умберто Еко за политическата коректност.

Най-сетне, макар да отбелязах трудността при представянето на приносите (а те действително съществуват, макар да се нуждаят от преформулиране), смятам, че изобщо е нужна малко по-систематичното им представяне. Най-вече като възможно развитие, разширяване, допълване на вече направеното от научната ръководителка Андреана Ефтимова в монографията ѝ „Двойственият език в медиите : езикът на политическата коректност v/s езика на омразата“ (2016).

В перспективата на възможно разширяване на изследването бих посочил, че поради нарастващата тежест на социалните медии върху масовото съзнание (разбирания предразсъдъци, мотивации) би било много интересно анализът да се допълни и с проучване на езиковите практики в тази все повече зависима от непроницаеми алгоритми реалности.

Заключение

Представената дисертация е много интересна и актуална тема. Изследването несъмнено обогатява познанията ни в областта на езиковореформаторските политики и отражението му върху влиятелни български медии. Спазени са основните академични стандарти на самото изследване и на неговото текстово представяне. Всичко това ми дава основание да заключа, че представената от Александър Георгиев дисертация съответства на изискванията за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по специалността 3.5. Обществени комуникации и информационни науки.

Проф. Антоний Тодоров, д.н.